

Tarptautiniam komunizmo teismui turime ką pasakyti

Tęsinys iš Nr. 34 (09.17d.)

Tarptautinis komunizmo teismas — kelias į teisingumo atkūrimą Europoje

ONA VOVERIENĖ

Praūžus šešiasdešimčiai metų po Antrojo pasaulinio karo iki šiol pasaulis tebeskaiciuoja savo aukas ir praradimus. Tiesa, jau suskaičiuotos aukos ir praradimai, patirti dėl fašistinės ir nacistinės ideologijos bei jų sukulto II pasaulinio karo. Nuernbergo teismas nubaudė karo nusikaltėlius ir atkūrė teisingumą. Nacistiniai nusikaltėliai iki šiol vis dar ieškomi ir teisiami. Tačiau ne mažesnis nusikaltėlis — rusiškasis komunizmas ir komunistų partija, kaip represinė struktūra, išžudžiusi okupuotose šalyse per 110 mln. žmonių (Stephane Courtois ir kt. *Juodoji komunizmo knyga*. Paris, 1997 m., p. 14; rusų kalba; Cit. *Antikomunistinis kongresas ir Tribunolo procesas*. V., 2002, p. 915), iki šiol neteisiami, nesmerkami ir vaikšto pakėlę galvas, kaip pasaulio teisuliai.

Kodėl taip yra? Ir kodėl taip atsitinka?

Viena priežastis yra ta, kad pasauli ir žmonių sąmonę valdo mitai bei nusistovėjusios negriaunamos paradigmos. Vienas tų mitų, paveręs žmonių sąmonę dar nuo Cezario laikų, kad nugalėtojų niekas neteisina. Todėl pasaulis ir neteisina komunizmo. Jau 50 m. po komunistų partijos padarytų ir iki šiol daromų šiurpių nusikaltimų. Todėl komunistų daromos piktadarybės plinta pasaulyje, kaip bėprotybės epidemija, ir juo toliau, tuo daugiau gerbėjų islamo šalyse randa komunizmo idėjos. Jos neša pasauliui nužmogėjimą, šimtus tūkstančių mirčių, neapykantą, smurtą, maištus, agresiją ir sunaikinimą. Komunizmo šmėkla jau klaidžioja ne tik Europoje, bet ir visuose žemynuose. Vilnietis Sigitas Rudzevičius, įvairių Europos ir Amerikos universitetų vizituojantis profesorius, Tarptautinės globalistikos komisijos narys, Romos klubo narys, kartu su Rusijos akademiniiais disidentais

teistas 8 metams, patyręs sovietinius gulagus, puikiai išmanantis komunizmo bei antikomunizmo teoriją ir praktiką, į žurnalisto Vaidoto Žuko klausimą, kas organizavo teroristų ataką rugsėjo 11-ąją Amerikoje, atsakė, kad tą baisiausią politinio teroro aktą įvykdė teroristinis internacionalas. (Žukas V. „Dvidešimt kreivų peilių prieš globalizaciją“//*Respublika*. 2001, rugs. 19, p. 18).

Prof. Sigitas Rudzevičius nuomone, pasaulyje yra tik vienas internacionalas — socialistinis. Antiglobalistinis internacionalas, įkurtas 2001 m. pradžioje Rio de Janeiro, tai patvirtino ir įrodė, kad nėra civilizacijų konflikto — islamo prieš krikščionis — tai tik socializmo teroro aktas prieš kapitalizmą bei „globalistikos širdį, finansinį jos variklį — New York Pasaulio prekybos centrą ir visą šią organizaciją“ (Žukas, ten pat).

Kas galėtų komunizmą sutramdyti? Tik Tiesa ir Teisingumas. Nes Tiesa yra galingesnė už melą, o Teisingumas — už piktadarybę ir neteisingumą.

Pasaulis tą jau pradeda suprasti ir vaduoti iš mitų vergijos. Jau pradeda formuotis antikomunizmo teorija ir antikomunizmo ideologija. H. de Balzakas mėgdavo sakyti, kad idėjas galima nuginkluoti tik kitomis idėjomis. Antikomunizmo teorija pasaulyje spčiai formuojasi. Jau ir *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* atsirado sąvoka antikomunizmas, o taip pat ir kitų sąvokų, kuriomis bandoma atskleisti komunizmo esmę.

Antikomunizmas atsirado Europoje XIX a. dešimtmeciais kartu su komunizmo idėjų plitimu. XX a. antikomunizmas tapo viena ir nacionalinių išsivaduojamųjų judėjimų atrama buvusio socialistinio lagerio valstybėms, pagrindine vienišiančia jėga, kovojant su socia-

Kaunas-1989

Nuotr. R. Požerskio

**Kas galėtų komunizmą sutramdyti? Tik Tiesa ir Teisingumas.
Nes Tiesa yra galingesnė už melą,
o Teisingumas — už piktadarybę ir neteisingumą.**

listine sistema. Tačiau tose valstybėse antikomunizmas neturėjo teorinių ir istorinių šaknų, o jo idėjos mus, gyvenančius už geležinės uždangos, iš Vakarų nepasiekdavo. Todėl ilgas dešimtmečius net trys kartos — nuo pat vaikų darželio, vėliau mokyklose ir universitetuose ugdytos, įtaigaujant, kad komunizmas yra gėris, beveik visose socialistinio lagerio šalyse į valdžią susigrąžino komunistus, kurie dabar bando įtvirtinti amžiams komunistinius režimus atgavusiose nepriklausomybės valstybėse. Vyksta arši ideologinė kova už jaunimo protus. Tik tiesa ir teisingumas ga-

li juos įtikinti. Todėl dabar dvasinė plotmė reikėtų dirbti dviem pagrindinėmis kryptimis:

— plėtoti antikomunizmo teoriją, atkurti jo istoriją, tobulinti jo tyrimų metodologiją;

— o praktinėje jo struktūrinėje dalyje — inicijuoti Tarptautinį komunizmo teismą Europoje, pasmerkiant komunizmą, kaip nežmonišką ideologiją, ir komunistų partiją, kaip nusikalstamą represinę struktūrą, atsakingą už 110 mln. žmonių pasaulyje išžudymą. Tik taip bus atkurtas Teisingumas;

— abi pastangos ir komu-

nizmo teorijoje, ir jo kelyje į Tarptautinį komunizmo teismą Europoje plačiai propaguoti mokyklose ir aukštojo mokslo sistemoje, skleisti jų naujoves ir patyrimą per visas įmanomas žiniasklaidos priemones.

Antikomunizmo teorijoje kol kas dar nedaug padaryta. Žymiai daugiau nuveikta Vakaruose, bet ta informacija dar sunkiai mus pasiekia. Kaip parodė antikomunizmo publicisto Viliaus Braženo tyrinėjimai, po Antrojo pasaulinio karo antikomunizmo idėjos pirmiausia pradėjo viešai plisti JAV. Pirmas antikomunistas

John Birch (1918–1945) — misionierius Kinijoje, dirbęs ten nuo 1936 m., tuoj po Antrojo pasaulinio karo kinų komunistų buvo žiauriai nužudytas. Tačiau jo idėjos rado atgarsį jo tėvynėje — Amerikoje. 1958 m. Indijanapolioje buvo įkurta antikomunistinė „John Birch“ draugija. Jos įkūrėjas buvo John Welch. Tai organizacijai priklausė ir Vilius Braženas, dabar grįžęs į Lietuvą mums padėti įveikti komunizmą. Antikomunistiniame judėjime Amerikoje aktyviai dalyvavo Patrick Buchanan, Thomas Joseph Lein, Barry Goldwater, o JAV prez. Ronald Reagan pirmasis Sovietų Sąjungą įvardijo, kaip blogio imperiją, ir darė viską, kad ji greičiau žlugtų.

Prancūzijoje, Sorbonos universiteto profesore, daug metų studijavusi komunizmo teoriją ir istoriją Maskvoje, viena pirmųjų sovietologų, atskleidė pasauliui komunistų partijos vaidmenį Sovietų Sąjungoje ir komunizmo esmę. 1993 m. Lietuvos spaudoje ji rašė: „Komunizmo laikais valstybės nebuvo, nes komunistų partija atliko valstybės funkcijas. Ir dabar, kai ta partija žlugo, neokomunistai, sumaniai pasinaudodami liberalia terminologija, visais įmanomais būdais stengiasi stabdyti valstybės kūrimo darbą Lietuvoje. Tokia pozicija labai naudinga Maskvai“ (Fransuaza Thom. „Tik valstybė gali įvesti teisinę tvarką“//*Lietuvos aidas* — 1993, rugpj. 15, p. 1.6). Tame pačiame straipsnyje ji atskleidė ir komunizmo sąvokos esmę tokiomis žodžiais: „Jūsų visuome-

nė serga. Pagrindinis šios ligos simptomas — totalinė neapykanta žmogui, panika artimui. Visa tai eina iš komunizmo ideologijos, kuri jums buvo bruka ma per prievartą visus tuos 50 metų. Komunizmas yra neapykantos sistema. Juk svarbiausia komunisto užduotis — surasti priešą ir jį sunaikinti. Jūs sugriovėte Lietuvoje komunistinę sistemą, tačiau komunistinis mentalitetas gyvas, jo taip greitai nepakeisi. Išgelbėti šią degradavusią visuomenės dalį yra neįmanoma. Prikelti šiuos žmones, atgaivinti jų dvasią nebėra vilties. Tiesiog reikia laukti, kol jie išmirs. Tai baisu“ (ten pat).

Tokios pat nuomonės laikosi ir kitas prancūzų politologas T. Benzonson, ir Europos demokratijos instituto direktorė politologė Irena Lasota. Pradeda taip mąstyti ir Rusijos intelektualai. Rusijos rašytoja Zoja Krachmalnikova komunizmą vadina „sergancios rusų sielos padarinium“. Per 1917 m. revoliuciją ir jos išžudytą milijoną Rusijos žmonių. Žudymas tapo poreikiu. Žudymo mašina, užvesta Lenino ir jo bendražygių, Stalino laikais įgijo makiabrišką pobūdį. Kiekvienais metais nužudytųjų skaičius didėjo geometrine progresija. Revoliucionieriai žudikai gimdė tokius pat vaikus. Pastarieji estafetę perdavė savo vaikams. Sovietų Sąjunga tapo didžiule kalėjimo zona žmonėms ir tautoms. Jos vadovai, užuot demokratinio principo į žmogaus teisę gyventi, įtvirtino kitą principą — žmogaus teisę žudyti.

„Baisiausia, — teigia rašytoja, — jog nuo pirmųjų komunistų partijos dienų jos vadai genialiai suprato, kad svarbiausia — sukurti „mąstymo modelį“, pateisinantį visus komunistų nusikaltimus, sukurti naują sąžinę, ir jos pamatą dedant smerdiakovišką logiką — viskas leidžiama, kas padeda partijai“ (Krachmalnikova Z. „Mež nami krovavyy angel razdeleniya“//*Literaturnaja gazeta*. — 1996, saus. 24, p. 3–4).

Šitas mąstymo modelis sovietiniame gete tapo privalomas ne tik partijos nariams, bet ir visai visuomenei. Galinga komunistinės propagandos mašina, šimtus kartų pranokstanti gebelsiškąją, ir jai pavaldus švietimas, mokslas, visa kultūros sistema pasiekė savo tikslą — žmonėms tarsi antroji oda — „prieaugo“ naujas mąstymas ir naujoji „sąžinė“. Žinduolių klasifikacijoje atsirado naujas padaras — *homo sovieticus*. Komunizmas tapo religija, iš krikščioniškosios religijos išstūmusia jos turinį, cerkvę paverčiusia tik kulto apeigų atlikimo struktūra. Leninas ir Stalinas

Vienas tų mitų, paveręs žmonių sąmonę dar nuo Cezario laikų, kad nugalėtojų niekas neteisina. Todėl pasaulis ir neteisina komunizmą.

ŠIO ŠEŠTADIENIO PRIEDO PUSLAPIUOSE

Kelias į teisingumo atkūrimą Europoje

• Komunistinių režimų istorijos tyrimai • REQUIEM • Netiesa, kad viskas praėina • Koršunovas ir Černiauskaitės „Sliding Luche“ • Noras būti poetiškai pamišusiam

Vilnius-1991

Nuotr. Jono Kuprio

Komunistinių režimų istorijos tyrimai po tarptautinio antikomunistinio kongreso „Vilnius 2000“

DOC. DR. ARVYDAS ANUŠAUSKAS

Prieš penkerius metus įvykus Antikomunistiniam kongresui, ne vienas iš mūsų kelė sau klausimą, o kas gi toliau? Kokia kryptimi galėtų pasisukti tyrimai, kas po to, kai jau bent apytikriai žinomi komunistinių režimų tautos padaryti materialiniai ir dvasiniai nuostoliai? Ir, ko gero, svarbiausias, ne iki galo atsakytas, klausimas – kaip gi funkcionavo šis visuomenės valdymo ir kontrolės mechanizmas, kaip buvo naudojamosi okupuotų šalių vidiniais resursais?

Totalitarinis komunistinis režimas siekė visiškai pajungti žmogų ir visuomenę visa apimančiai valstybės kontrolei. Vakarų šalių mokslininkai gyvenę anapus geležinės uždangos analizavo kai kuriuos sistemos bruožus, kaip pavyzdžiui Sovietų Sąjungos komunistų partijos ir sovietinės armijos tarpusavio santykius (pvz. Roman Kolkowicz knygoje *Sovietinė kariuomenė ir komunistų partija*), sovietinę masinių žudynių politiką² ir kt. 1990–2000 m., daugiausia nagrinėjant ilgai slėptus komunizmo nusikaltimus, buvo nustatyti pagrindiniai represinės sistemos bruožai. Tai iš tikrųjų buvo labai svarbūs žingsniai, padėję nustatyti ir prieš 50 ar 70 metų įvykdytų nusikaltimų organizatorius bei vykdytojus. Tai turėjo tam tikrą poveikį ir

visuomenės supratimui apie egzistavusią sistemą. Bet po šio reikėjo žengti kitą žingsnį istorinių tyrimų srityje, pasitelkiant ir psichologijos, ir sociologijos mokslų metodus. Reikėjo nustatyti tuos mechanizmus, kurie labiausiai žalojo visuomenę bei veikusių ir kiekvieną žmogų atskirai. Ir šiuo atveju turiu galvoje ne tik ir ne tiek komunistinę visuomenės indoktrinaciją. Juk, nuplėšus nuo sienų plakatus apie įvykdytus penkmečius, nukabinus Lenin ar Marks portretus, buvusios sistemos poveikis neišnyko. Ji ir toliau pasiekia kiekvieną iš mūsų per tuos ilgai išliekančius egzistavusios socialinio elgesio, protų kontrolės padarinius. Kaip čia neprisiminsi prieš metus sparnuotu tapusio posakio: „aš nekaltas, kalta aplinka“. Kita vertus, pastebimi pavieniai, o kai kur ir valstybinių lygmeniu mėginimai reabilituoti komunistinę sistemą: „išplaukiant atsakomybę“ (atseit „visi kolaboravo“ su sistema), sukeičiant vertybinius polius (tariamai „sistema ir buvo ne kokia“, bet „demokratija irgi ne geresnė“, gal NKVD ir trėmė žmones į Sibirą – „bet jie patys buvo kalti ir atsakingi už tūkstančių lietuvių žūtį“ ir pan.), iškreipiant atsakomybę už nusikaltimus taikai ir reabilituo-

jant prie karo vedusią užsienio politiką (atseit „Stalin gal ir buvo niekšas, bet laimėjo karą prieš nacizmą, prieš tai vykdydamas vakarinių sienų stiprinimo politiką“) ir t.t. Manysiu, kad, analizuojant visuomenę žalojusius mechanizmus ir jų ilgalaikį poveikį per pastaruosius penkerius metus, buvo padaryti keli svarbūs žingsniai.

Kadangi vienomis pagrindinių kovos su opozicija vykdytojų buvo Maskvos kontroliuojamos saugumo institucijos, jų veikimo mechanizmo tyrimas tapo svarbus ne tik atskleidžiant jų padarytus nusikaltimus. Štai Lenkijos Tautos atminties institutas knygoje *A Handbook of the communist security apparatus in East Central Europe 1944–1989* (knygos redaktoriai K. Persak ir L. Kaminski) pateikia penkių Rytų-Centrinės Europos valstybių komunistinių saugumo struktūrų istorijos analizę. Tai padeda suvokti visų komunistinių saugumo tarnybų veikimo bendrus dėsningumus. Daug ką pasakanti šių struktūrų sudėties kaitos analizė – visose šalyse vidutinį „pradinį išsilavinimą turintį“ brutalų saugumietį (tokių 1945–1950 metais buvo iki 80 proc.) pakeitė vidurinį ir aukštąjį išsilavinimą įgiję kur kas rafinuotesniais veiklos metodais pasižymėję, saugumiečiai. Jei Rumunijoje saugumo tarnyba buvo atsakinga už Ceasescu kulto ir režimo propagandą, tai Sovietų Sąjungoje KGB pasižymėjo specialiai viešumai parengtų, prieš okupuotą valstybių nacionalistus ir nacionalistus judėjimus nukreiptų, ideologizuotų straipsnių gausa. Ko

gero, nuošalyje liko kai kurie KGB puoselėti metodai – atskleidus tikruosius žmonių slapto bendradarbiavimo su saugumo struktūromis mastus (Bulgarijoje 1950–1989 metais buvo iki 65,000 žmonių slapta bendradarbiavusių su saugumu; Čekoslovakijoje 1989 metais buvo 11 tūkst., Rytų Vokietijoje – 174,000, Lenkijoje 1953 m. – 85,333 slapti bendradarbiai, Rumunijoje 1989 m. – 450,000 informatorių), reikėjo skirti dėmesio ir agentų lojalumo, ir patikimumo ugdymo, „auklėjimo“ sistemai. Pagaliau reikia pradėti tyrimus, kuriais būtų nustatyta, kaip komunistinės saugumo struktūros (KGB) ir „partija“ sukūrė prevencinę buvusių politiškai nepatikimų žmonių kontrolės, jų bet kokio aktyvumo slopinimo ir ištūmimo į socialinį paribį sistemą. Sovietinio teroro aukos buvo toliau traumuojamos dar penkiasdešimt metų: „Net ir grįžę po lagerių ir tremčių, žmonės nesijautė saugūs. Dauguma nebeatgavo savo namų, buvo persekiojami – ir jie, ir jų šeimos, – negalėjo mokytis, gauti tinkamo darbo, buvo priversti slapstyti ir pan.“ Taip ištisoms kartoms buvo įskiepytas „baimės virusas“, saugojęs sistemą ir nuo politinės opozicijos „recidyvų“, ir leidęs pačiai sistemai palaikyti sąlyginio „respektabilumo“ įvaizdį, įėjusį į palygintume su „laikinio stalinizmo“ laikais. Juk prof. Gailienės grupės atlikti tyrimai „Politiinių represijų psichologiniai padariniai“ nustatė, kad politinis įkalinimas buvo tikrai labai traumuojantis patyrimas. Didžioji dauguma politiinių kalinų patyrė: badavimą (98 proc.), grasinimus (86 proc.), kankinimus (76 proc.), pažeminimą (74 proc.), persekiojimą (64 proc.). Beveik pusei poli-

tiinių kalinų grupės tiriamųjų grėšė nužudymas ar sužalojimas (56 proc.), jie patyrė fizinę prievartą (50 proc.), smurtinius užpuolimus (34 proc.). Politiniai kaliniai, praėjus daugiau kaip 40 m. nuo sugrįžimo, kentia nuo pasikartojančių įkurių prisiminimų, traumuojančių įvykių pergyvenimo. Tyrime išryškėjo tai, kad ilgalaikės ypač sunkaus ir ilgalaikio traumavimo pasekmės nepraeina be pėdsakų. Tai rodo, kad ilgalaikis žiaurus traumavimas, net po labai ilgo laiko palieka pasekmes. Komunistinio teroro ir represijų aukų traumavimo istorija buvo labiau komplikuo- ta negu holokausto ar trumpalaikių karų dalyvių. Pagrindinis dalykas – jų traumas truko daug ilgiau. Holokausto aukos po išlaisvinimo buvo pripažintos nukentėjusiomis, joms suteikiamos kompensacijos ir jų fizinei bei psichinei sveikatai reikalinga pagalba. Komunistinio teroro ir okupacijų aukos tampa demokratijas atkūrusių valstybių daugiau vidaus reikalu.

Pradedami išsamūs ideologinės cenzūros mechanizmo tyrimai. Tai gali padėti suprasti, kad sovietinės ideologinės cenzūros tvirtovė, neretai vadinamas Glavlit, buvo tik vienas iš daugelio išankstinės cenzūros filtrų. Juk greta buvo ne mažiau svarbios ideologinės cenzūros mechanizmo grandys: ministerijos ir kitos vykdomosios valdžios institucijos (prižiūrėjusios dailę, teatrą, muziką, kiną, televiziją), LKP CK, jos „parankinė“ KGB ir kai kurias „vidinės cenzūros funkcijas“ vykdžiusios kūrybinės sąjungos, leidyklos³. Jau pradėtos nagrinėti postalininių laikotarpiu naudoti „viešojo žodžio“ kontrolės metodai ir jos tendencijos⁴.

Lietuvoje sprendžiamos ir buvusios okupuotai valstybei svarbios istorinės (ir ne tik istorinės) problemos – kaip buvo naudojamosi okupuotos ir aneksuotos šalies vidiniais resursais⁵. Pagaliau visa tai itin glaudžiai susiję su komunis-

tiinių šalių vykdytų tarptautinės teisės pažeidimų tyrimu. Kaip minėta, Vakarų šalių istoriografijoje didžiausias dėmesys skiriamas sovietinės armijos ir komunistų partijos santykiams, bet nebuvo iš esmės nagrinėta okupacinės kariuomenės įtaka aneksuotai valstybei, kuri buvo realizuojama per karinių ir vietos valdžios institucijų santykius. Karinės doktrinos pokyčiai vertė sąjunginę valdžią, karines struktūras ieškoti būdų kaip patenkinti kintančius karinius bei karinius-socialinius poreikius vietinių resursų sąskaita, derindamos su vietos valdžia. Daugiausia vietiniais resursais realizuojami kariškių poreikiai buvo susiję su aprūpinimu maistu, kuru, žeme, militarizavimo sukeliamų socialinių problemų sprendimu. Vietinė valdžia glaudžiai bendradarbiavo su karinėmis struktūromis vykdydama visuotinės karinės prievolos įstatymą, reng-

Nukelta | 4 psl.

Kaunas-1988

Nuotr. R. Požerskio

„Net ir grįžę po lagerių ir tremčių, žmonės nesijautė saugūs. Dauguma nebeatgavo savo namų, buvo persekiojami – ir jie, ir jų šeimos, – negalėjo mokytis, gauti tinkamo darbo, buvo priversti slapstyti ir pan.“

Tarptautinis komunizmo teismas

Atkelta iš 1 psl.

buvo paskelbti dievais, vieninteliais ir patikimiausiais, visiškai nekonkuruojančiais su tikruoju Dievu – jis liko tik Rusijos religijos marginalijose, kaip nereikšmingas apeigų atlikimo objektas.

Disidentas V. Bukovskij, kaip ir rašyt. Z. Krachmalnikova, tvirtino, kad „komunizmas dabar jau netgi ne nusikaltimas, o dvasinė liga, panaši į maro epidemiją. Ir nėra jokių galimybių marą pertvarkyti arba reformuoti – nuo jo reikia pasveikti, pasitelkus visą valią, žinias ir norą išgyventi žmogumi. Tas, kuris šios ligos nepripažįsta arba nenori su ja kovoti, anksčiau ar vėliau puola į apatiją dėl gyvenimo beprasmiškumo“ (ten pat).

Tarsi pratęsdamas Z. Krachmalnikova ir V. Bukovskij mintis, Rusijos mokslininkas M. Kasputin savo straipsnyje „Mąstymas vienu pusrutuliu aprašė technologiją, kaip komunistų psichologai keitė žmonių mąstymą ir sąžinę, kurdami naują besielę žmonių veislę – homo sovieticus. (Voverienė O., „Komunizmas –

tai dvasinė liga“//*Lietuvos aidas* – 2004, bal. 30, p. 8).

Lietuvoje pirmuoju mąstytoju antikomunistu buvo Larkivyskupas, psichologijos daktaras, filosofijos profesorius, kelių Europos universitetų stažuotojas, mokėjęs 9 užsienio kalbas – Mečislovas Reinsys, komunistų nukankintas Vladimir kalėjime 1953 m. lapkričio 9 d. (Voverienė O., „Antikomunizmas: teorija ir praktika. Pirmasis antikomunizmo teoretikas Lietuvoje arkivysk. M. Reinsys“//*Lietuvos aidas*. 2005, rugpj. 6, p. 8).

Arkivysk. M. Reinsio antikomunistinės idėjos toliau plėtojė pokario ginkluotosios rezistencijos dalyviai. Jų mintis apžvelgė straipsnyje „Pokario partizanai apie komunizmo teoriją ir praktiką“ (*Lietuvos aidas*. 2005, rugpj. 11, p. 7). Visi jie žuvo. Jų antikomunistinės idėjos išliko ir šiuo metu sudaro antikomunizmo teorijos Lietuvoje pamatą.

Tarptautiniam komunizmo teismui Europoje irgi turime ką pasakyti. Antikomunistiniame kongrese ir Tribunole, vykusiame Vilniuje 2000-ai-

siais m. buvo įrodyta, kad nuo rusiškojo komunizmo ir jo represinių struktūrų, siautėjusių Rytų ir dalyje Vakarų Europos šalių, nukentėjo daugelis šių šalių gyventojų: Albanija neteko 5,577 žmonių, jie buvo išžudyti ir 48,217 buvo kalinami bei kankinami koncentracijos stovyklose. Baltarusijoje išžudyta 1,5 mln. jos gyventojų, sunaikinta apie 90 proc. jos intelektualų. Bulgarijoje išžudyta 2,730 žmonių, 11,122 patyrė tardymus, kankinimus ir kalėjimų kancias. Estijos netekusios dėl sovietinės okupacijos sudarė 370,000 žmonių, t.y. 1/3 visų iškariųjų Estijos gyventojų. Latvija dėl komunistinio režimo represijų neteko 214,905 žmonių; i Vakarų dėl komunistinio genocido baimės pasitraukė 280,000 latvių. Lietuva neteko 780,000 savo gyventojų, daugiau negu 1/3 nuo bendro jos gyventojų skaičiaus, o Madoje Lietuvoje iš 900,000 ten gyvenusių žmonių beveik 90 proc. buvo išžudyti, i jų vietą atvežti kolonizatoriai iš Rusijos. Moldovoje dėl komunistų dirbtinai sukulto bado 1946-1947 m. mirė 200,000 jos gyventojų; čia išžudyta 80,410

Lietuva neteko 780,000 savo gyventojų, daugiau negu 1/3 nuo bendro jos gyventojų skaičiaus.

žmonių ir 90,000 išvežta i Sibirą. Rumunija dėl komunistinio režimo neteko 400,000 išžudytų žmonių, apie 2 mln. čia buvo kalinami, tardomi, perkelti gyventi i kitas vietas. Slovakija dėl prosovietinio okupacinio režimo neteko 15,726 žmonių, nukankintų ir išžudytų kalėjimuose, apie 400,000 slovakų dėl komunistinio teroro baimės emigravo i Vakarų. Ukraina dėl komunistinio režimo represijų ir dirbtinai sukulto bado neteko 13 milijonų savo gyventojų, 10,000 kariuomenės vadų, karininkų ir kareivių komunistų čia buvo sušaudyta už dalyvavimą nacionaliniam išsivadavimui. Vengrijoje per 58 masines žmonių žudynes sušaudyta ir tankais sušaudyta 1,000 žmonių, 55,000 vengrų kalinti kalėjimuose. 1956 m. spalio 25 d. prie Vengrijos parlamento buvo sušaudyta taikių piliečių demonst-

racija, tad žuvo 350 žmonių. Per dabartinį, V. Putin atnaujintą, Rusijos-Čečėnijos karą iki 2000 metų buvo išžudyta 40,000 čečėnų. Lenkija dėl komunistinio režimo neteko 17,000 išžudytųjų. 640,000 jos gyventojų buvo kalinami, tardomi, žalojami jų likimais. (*Antikomunistinis kongresas ir Tribunolo procesas*. – V., 2002).

Beliko tik pavardėmis išvardinti didžiausio genocido Europoje ideinius vadus, organizatorius bei vykdytojus ir juos teisti Tarptautiniame komunizmo teisme Europoje. Žymiausiems komunizmo nusikaltėliams ir po jų mirties tikslinga rengti visuomeninius istorikų bei teisininkų teismus, rodyti komunizmo ideologijos žvėriškumą ir nusikalstamumą. Istorija – tik įvardinta ir pasmerkta – nesikartoja.

Kaunas-1988

Nuotr. R. Požerskio

ANATOLIJUS KAIRYS

REQUIEM

GRAŽIAUSIAI PASAULYJE TAUTAI

I

*Maža, maža... Taip rašė, taip kalbėjo,
O man buvai didžiausia iš visų! —
Čia šoko ir dainavo grožio fėjos,
Čia su jomis ir aš buvau gražus.*

*Ji šimtmečiais kovojo už — gyventi!
Pažino ji draugus ir nedraugus —
Už savo žemę ir už savo gentį
Aukojo kraujo degančius lašus.*

*Susižavėjo ji sena Europa —
Su ja nebaisūs priešai iš rytų!
Europa pažadėjo saują kruopų
Ir ji nuėjo pėdsakais kitų...*

*Ji atsisakė to, kas amžiais jos,
Už „dovanas“, kurių dykai neduos.*

II

*Tu jau ne Lietuva, aš — ne lietuvis...
Europos Sąjunga — kas ji yra?
Mažų tautų, kovojusių už būvį,
Kapai! Kapai! Paminklų čia nėra!*

*Laisva valia atidavei jai turtą,
Brangiausių turtą iš visų turtų!
Atidavei jai Laisvę lyg apkurtus
Nuo skambesio monetų užburty.*

*Jau lito netekai, tautos herojų,
Rytoj kalbėsi svetima kalba —
Ir vietoj pažadėto rojų rojaus
Ateis belaisvių, kaip ir tu, minia.*

*Penki — šeši didieji mus valdys,
O Lietuva batus jiems nuvalys...*

III

*Po šimto metų — aš neabejoju —
Nė vardo Lietuvos šalies nebus!
Bus ji provincija kažkelintoji,
Bus numeris, paženklintas kapus.*

*Tik prievartai nepasiduoda Laisvė,
Ir priešams Laisvė neįveikiama!
Draugai ir Laisvė „laisvėje belaisviai“,
Rankas sukausto aukso grandine.*

*Nes Laisvė tik vergams svajonių dangūs,
Laisviems ji sunkiai keliama našta —
Geriau ant rankų vergo grandys žvanga,
Nei rūpintis pačiam sriuba karšta.*

*O Laisvė išdidi, atgal negrįžta —
Neradus prieglaudos širdy — numiršta.*

Aš esu dvidešimto amžiaus žmogus. Į kitą amžių, jei Dievas leis, įžengsiu kaip į kaimynų valdas — pasižvalgyti, palyginti, nudžiugti ar paliūdėti ir išeiti — savo amžium. Mano amžiaus veidas vis dažniau sapnuojasi ne apšviestas Mėnulio akmenų, padėtų ant astrofizikų stalo kažkurioje Nevados laboratorijoje, o panašus į Dalios Grinkevičiūtės atsiminimus *Lietuviai prie Laptevų jūros* su naujos Golgotos vaizdu, kurio vidury „lyg utelės šliaužia įkinkyti žmonės“.

„Klumpam, slystam, pakibusios savo pakinktuose, virvė spaudžia krūtinės ląstą, tarpais rodo, kad kraujas išsiverš pro burną (...) Trofimovsko kalnelis su lavonų krūva man jokio išpūdzio ir baimės nekelė, palyginus su šia Golgota. Pirmieji šlykščiausi, rinkiniai keiksmas išsiveržė iš mano krūtinės šiame prakeiktame kalne, kiekvieną kartą, į jį bejėgiškai trūkčiodamos savo vežimą, mes virstavome įsiutusias gyvuliais“.

Tai šitas išplėstas iš kancios beviltiško keiksmas, įsmigęs į mano amžiaus pasirėžius, yra ta priežastis, dėl kurios nesulaukiau išganymo. Išganymas aplenks mane, nes ši keiksmą bandžiau užmiršti manydamas, kad tai yra skaudi, bet neesminė detalė. Ji tik kliudė mano meditacijoms, nes jutau, kad penkiolikametės mergaitės šnabždesys — man, kitiems, Dievui — apie lavonus, šiltinę, skorbūtą, nežmonišką neapykantą kankintojams ir išsigimėliams (kuriems nereikia rūpintis duona), bolševikinės okupacijos suniekintą ir sutryptą praeitį su gimnazijos draugais, mokytojais, „Traviatą“ teatre — pasauli, kurio greičiausiai nebuvo, — tas šnabždesys atima iš manęs tikėjimą, kad būsiu išganytas. Nes aš buvau nušalyje, ir abstraktus man buvo išpėjimas: „Jei žemiškoji istorija yra nuolatinis piktybės augimas, tai nėra negalima, kad šita piktoji galybė susitelktų į vieną punktą ir triumfuotų savo ypatinga pergale“ (A. Maceina, *Raštai*, T. 3, psl. 240).

Taip, pikto pergalė tampa ypatinga, kai mes iš baimės, aklumo ar egoizmo ar įtraukiam nušalin ir apsimetam, kad, V. Solovjovo žodžiais tariant, istorijos drama jau suvaidinta iki galo, ir nei žiūrėtojams, nei vaidintojams nėra laisvės joje ką nors pakeisti.

Nėra laisvės? Taip, nes jau nėra laiko. Šiurpi piktybė, susitelkusi į vieną punktą — į kankinamo žmogaus skaudantį kūną ir vaitojančią sielą — atsiremė į milijonų likimus.

Mums būtina atsiminti, kad milijonų, kraupaus bolševikmečio pasmerktų kentėti, vardas buvo ir Dalia Grinkevičiūtė.

Gydytojas, net nematęs, kaip ji išsiropščia apsiraišijusi skudurais, suodina, lengva lyg paukščio sparno kaulelis, karščiuojančiom didelem pauglės akim, kupinom skausmo ir neįvardijamo atkaklumo — būti dėl sergancios Motinos, dėl Vilties;

Net nematęs — štai ji stovi eilėje ir stebi, kaip pardavėjas Zagurskas už nugnybtą trupinėlį suklekusius duonos trenkia tremtinei Markevičienei geležimi ir, net nežiūrėdamas į kraują užpiltą moters veidą, rėkia: „Lietuviai — gyvuliai, su jais kitaip negalima“; net nenujautęs, kad mergaitė (mėlynį šešėlią po akimis, sausa, raukšlėta oda, aštrūs veido kauleliai, slenkantys plaukai, žaizdos ant viso išsekusio kūno — nuo bado, nuo chroniško nuovargio, nuo gultų lentų, nuo šalčio) — nenujautęs, kad šis riksmas atsilieps paauglės širdyje aštriom lyg stiklo skeveldros mintimis; jo tiesa, mes — gyvuliai, alkani, dvesiantys gyvuliai, — taigi gydytojas gali konstatuoti: sunkių metabolinių pažeidimų klinikinis paveikslas, dalinė dvasinė ir fi-

Nuotraukos R. Požerskis

Netiesa, kad viskas praeina

ROBERTAS KETURAKIS

zinė degradacija.

Nejaugi tai ir yra visa dvidešimto amžiaus istorija? Tiesa, prie jos dar reikėtų pridėti smulkiai sukapotų grindų likučių liepsnelę ir virš jos konservų skardinę, kur tirpsta sniegas, susimaišęs su viduriuojančiųjų išmatom. Nes jau kažkuri para staigia pūga, užklojusi storu sniego klotu tremtinių urvus. Nes vos vos rusena jau ne duonos, o tik šilumos laukiančios mergaitės mintis: „Tie, kurie išliks, galės paliudyti kitiems, nepatyrusiems tokių velniškų išbandymų. Bet tai jau bus kito tipo žmonės“.

Ar tik būdama kito tipo žmogumi Dalia galėjo slaugyti ir slepti iš Sibiro į Lietuvą pabėgusią Mamą, gėrėtis Jos, stebėdamos vakaro tylos gaubiamo sodelio susikauptimą ir grožį, švytinčių veidu, o paskui laidoti rūsyje, nes niekam negalima išduoti, kad Mama yra savo Gimtinėje? Ar, būdama kito tipo žmogumi, ji jau buvo pasiruošusi žemės ir Dangaus teismui, neapgauinėjo savęs ir žinojo, ką galės ištarti visų akivaizdoje: aš išsaugojau, Viešpatie, viską, ką buvai man patikėjęs...

Šita Dalios Grinkevičiūtės mintis: tai jau bus kito tipo žmonės, — privertė mane susikaupti ir įveikti tokią neviltingą, bejėgiškumą ir pasimetimą, kad atrodo, jog neturiu teisės ne tik kalbėti apie tai, bet ir apskritai gyventi.

Viešpatie, kaip esu dėkingas šiai mergaitei, per kanciją man suspėjusiai pasakyti svarbiausia: pajuntu norą kovoti tyliai, išdidžiai, didingai, nesitepti smulkmenomis, niekšybėmis, nebūti smulkmenišku, pajuntu norą atidžiai save stebėti ir tobulinti.

Ir tada prasierveržia — malda ar psalmė, priešaika ir testamentinis palikimas mums, — dvidešimtojo amžiaus žmogiškumo likučių spindesys: „O Golgota! Mano gyvenimo pavasario Golgota! Ją, matyt, visą gyvenimą su mažais protarpiais reikės nešti. Tu pirmoji pradėjai formuoti mano charakterį. Čia užgimė atkaklumas. Čia išmokau tyliai kentėti, žingsnis po žingsnio, sunkiai, skausmingai artėti prie savo viršūnės, o ją pasiekus, jausti džiaugsmą ir pasitikėjimą savo jėgom. Ta Golgota man buvo pirmas gyvenimo mokytojas. Žiaurus, negailestingas. Jis mokė kovoti ir nugalėti. Jis kankino ir mokė gyventi sučiuptomis lūpomis, kad dejonė ar riksmas neprasiervertų iš krūtinės. To mane išmokė gyvenimas. Ir čia, kai su amžina kilpa ant pečių nuo nepatraukiamų rąstų sunkumo pa-linkus prie žemės taip, kad keturimis ir tave ropojau, Golgota, aš pajutau nebylią neapykantą ir kerštą tam, kas žemina žmogų, paverčia jį gyvuliu“.

Aš norėčiau, kad ši Dalios Grinkevičiūtės malda, psalmė ar priešaika būtų mūsų vadovėliuose, sielovados veikaluose, greta didelių išpaigojimų gyvenimui. Aš norėčiau, jog šie žodžiai, ištarti siela, vienu atodūsiu, kada išnyksta laikas ir atsiveria žmoguje kažkas daugiau nei genialumas, — gal žmogiškoji amžinybė veržiasi per tave ir priklauso

nuo tavęs — bus jinai gyva, artima, jauki ar pavelks juoda ledine bedugne, — norėčiau, kad šios Dalios mintys taptų mūsų savastimi.

Aš norėčiau, kad bent vieną susikauptimo akimirką prie Dalios Grinkevičiūtės išpėjimo (piktosios galybės ypatinga pergalė bus pasiekta vien tada, kada abejingas — man vis viena — taps visuotinis) tu pajustum nors vaikišką gailestį: sau ar volungei, pasauliui ar dideliui rasos lašui rasakilos delnelyje.

Toks gailestis kažkada mane sustabdė prie Annos Frank dienoraščio. Dvi kancios seserys. Vienmetės. Viena gimė Frankurte prie Maino, 1942–1944 metais gyveno slaptavietėje Amsterdamo, rašė dienoraštį, išspausdintą 1947 metais. Kita augo Kaune, bolševikinių nuožmųjų ištremta Golgon prie jūros. Anna nužudyta hitlerininkų Bergen Balseno koncentracijos stovykloje prieš pat Antrojo pasaulinio karo pabaigą. Dalia pasiekė Lietuvą, bet nesulaukė Atgimimo...

Dalios Grinkevičiūtės užrašai, kelis dešimtmečius išgulėję žemėje, surasti neseniai. Annos Frank dienoraštis pasirodė tuojau pat po karo ir tapo svarbiu žmogiškosios šviesos dokumentu, sukrėtusiu milijonus. Pagal dienoraštį parašyta drama, pastatyti filmai, sukurti romanai ir poemos.

Ši drama Vokietijos teatruose taip sukrėsdavo žiūrovus, kad salėse budėdavo medikai, suteikdami pagalbą ištiktiems siaubo ar apalpusiems. Nėra abejonių, kad nuostabiai vaiksi ir kiaurai smelkianti Annos išpažinties galia didele dalimi padėjo išsigelbėti Vokietijai.

Viešpatie, kokios artimos šios kancios seserys! Ir Dalia Grinkevičiūtė savo užrašuose *Lietuviai prie Laptevų jūros* (nors Dalia pasakoja ir apie suomių, žydų, ukrainiečių, rusų, gudų, estų) per šurpų kilimą (užginta sakyti: slinkimą, šliaužimą, ropojimą!) į Golgotos viršūnę užkrečia dvasios ir gyvasties valingumu, savitvarda, keičia mintis, elgesį, tikėjimą net egoistų ir akmenėjančių, nužmogėjančių ir sutinkančių būti vergais. Tai įmanoma tik stebėtinai vientisam charakteriui. Ir tik vientisam charakteriui įmanoma kanciją pasitelkti aukštesnių jausmų, siekių, minčių, tai yra — Būties statybai.

Žinau, kad tokios išvados nėra tiksliausios. Aš ir neturiu jėgų siekti to tikslumo, nes nesugebu išsivaduoti iš spiečiaus skvarbių minčių, kurios, regis, vis dar negali priartėti prie vieno iš svarbiausių klausimų: kur vis dėlto glūdi šio dokumento galia?

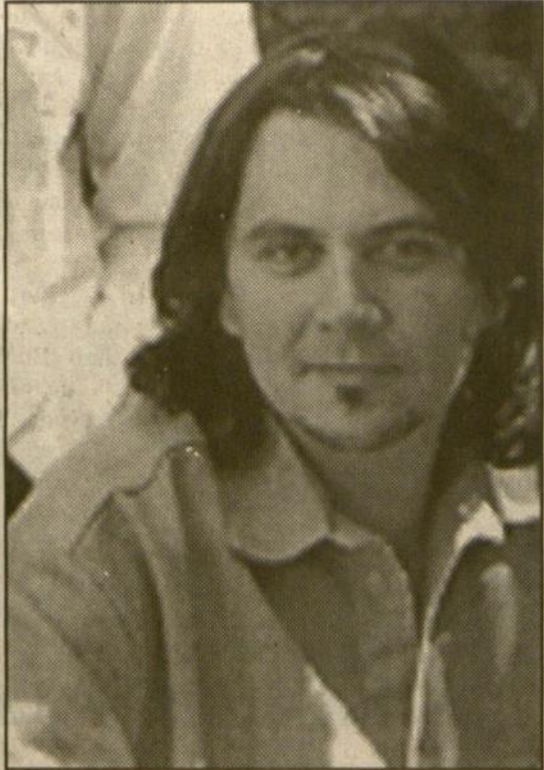
Taip, vėl galima atsisukti į aukščiau cituotą Dalios malda ir psalmę — ten glūdi atsakymas į šį klausimą.

Bet man norisi įžvelgti ir kitus atsakymus. Kiek metų girdime įtartinu užkratu sudrumstus gražius žodžius — atleisti ir užmiršti. Girdisi balsų, kad jau įkyrėjo skaityti tremtinių, politinių kalinių, partizanų, egzodo klajūnų atsiminimus — „vis apie tą patį“. Yra tvirtinančių, jog be atleidimo ir užmaršties visi lubianų, gulagų, ir stribų parankiniai, stropiai iki šiol besistengiantys nuplauti kankinių kraują nuo savo veidų ir atminties, suprato, jog už pragariškus nusikaltimus turi būti atsiskaityta, dar labiau sužiaurės ir taps užsislėpusia grėsme.

Tačiau tuos vogravimus atmeta įsitikinimas,

Užrašai iš Provincijos VIII STASYS GOŠTAUTAS

Koršunovas ir Černiauskaitės „Sliding Luche” Cambridge, MA

Oskaras Koršunovas

Laura S. Černiauskaitė

Sunku tikėti, kad jauna, vos 29 metų, rašytoja ir dramaturgė, jau išauginta nepriklausomos Lietuvos, Laura (ne pagal Petrarką) Sintija(sic) Černauskaitė turėjo savo dvigubą debiutą. Harvard universiteto teatre, Zerrow Arrow Theatre, dalis žymaus American Repertory Theatre. Tai įvyko rugpjūčio 18 ir 20 d.

Dar labiau stebėtina, kad jos spektaklio „Liucė čiuožia“, Rašytojų sąjungos leidykla, 2003 (angliškai „Sliding Luche“) režisierius buvo Oskaras Koršunovas, o aktorai – Amerikos studentai ne per seniausią baigę ketverių metų Maskvos Stanislavskio teatro mokyklą (Moscow Art Theatre School USA). Tai dalis festivalio, pavadinto „Artsland Festival“ ir pastatyto „Studio Six“.

Tarp Makedonijos ir Rusijos Lietuvai teko gan garbinga vieta, o publikos komentarų, Koršunovo spektaklis buvo įvertintas su entuziazmu ir kaip kažkas neįprastai nauja. Ne mažiau buvo stebėtina, kad nepasirodė nei vieno komentaro vietiniuose laikraščiuose, nebuvo nei radijo, nei televizijos žinutės apie įvyki, o tai turbūt vasaros karščių kaltė. Bet, kiek supratau, jau sukasi mintys pakviesti režisierių kuriam nors sezonui.

Idemiausia, kad informaciją apie šį įvyki gavau 24 valandą, kai jau spektaklis buvo rodomas Cambridge, ir tiesiog buvo neįmanoma susepti nuvykti. Tai vis mūsų nerangumo dėka, net šiame interneto amžiuje. Elektroninį paštą gavau penktadienį apie šeštą valandą vakaro, bet dėl įvairių priežasčių negalėjau susitikti su režisieriais ir aktoriais iki sekmadienio. O sekmadienį, mano nelaimei, Oskaras staigiai sunegalavo ir buvo išvežtas į ligoninę. Pasimatyt asmeniškai neteko, labai gaila, bet kalbėjau su juo telefonu ir, kiek supratau, nieko baisaus nebuvo įvykę, manau, jautė saugesnę aplinką ligoninėje. Kodėl taip vėlai gavom pranešimą iš LB, aš nežinau, atrodo, kad ir jie jį gavo vėlai. Žinau tik vieną lietuvaitį, Harvard studentą, kuriam teko matyti spektaklį. Bet nei vienas mūsų bostoniškų negavo tos progos.

Apie Koršunovą esu rašęs prieš metus, tad šį kartą porą žodžių apie tą nepaprastą jauną rašytoją, kuris nerado kaip mums įprasta. Paskaičius Laurą, matai, kad mūsų kalba turi nemažai ateities, kad galima kurti ir lietuvių kalba įdomią, skaitomą prozą. Ką galima parašyti per keturias dienas, rodo „Liucė čiuožia“ pasiekimas, Maskvoje, Vilniuje ir Cambridge, Massachusetts. Štai ką pati autorė pasakė: „Per keturias dienas parašiau tą pjesę. ...Tarsi kamštį iššoviau... Tai tiesiog nedidelė, dvylikos scenų pjesė apie meilės paieškas. Apie nieką kitą aš ir ner-

ašau. Joje susiduria dvi kartos, jauni žmonės ir jų tėvai“.

Rodos nieko naujo, bet pas Laurą, tas viskas yra gan naujai ir gyvai parašyta... Vidury... trečios scenos Liucė (turbūt Liucija, ar angliškai Lucy) seka pasaką apie vyšnias, ji tokia natūrali, ir viskas vyksta taip „normaliai“, kad negali net suabejoti, jog čia tikras epizodas su neplautom, pilnom pesticidų vyšniomis, kurias prarija su kauliukais... Jos akys – „kaip vyšnios“ – sako tekstas. Neatsimenu, ar su kauliukais.

Šių dienų problemos yra artimesnės ir patraukia daugiau, negu kokia nors sustingusi proza iš praeities, ir ne visada iš autentiškų atsiminimų. Lauros proza kalba į mus apie įvykius bei santykius tarp žmonių, vykstančius dabar–šiandien prie kaimyno durų ar kitame kambaryje, ir ji prasminga, jaudinanti savo kasdienybę, savo paprastą nemeluotą teisybę. Viena tema gan aktuali ir vis naujai nagrinėjama, tai dviejų žmonių vienvietė, kurią taip puikiai aprašė Gabriel Garcia Marquez ir kuri mus supa iš visų pusių, kaip žmogaus neišvengiamas likimas. Iš kur Laura jau tiek žino apie žmogaus likimą?

Po „Liucė čiuožia“ premjeros, Valstybiname jaunimo teatre, rodos 2004, Laura trumpai pasakė: „Jaučiu didžiulį kaifą, kad mano kūryba kažkam reikalinga“. Bravo, jaunai merginai jau rūpi būti kažkam reikalinga! Kaip gražu. Tarp kitko, niekad negirdėjau žodžio „kaifas“.

Kitas šio spektaklio aspektas, ir aš čia nematau viską susumuoti, tai kai kurių lietuvių menkumo bruožai, gan išradinai aprašyti. Štai ką rašo Laura: „Tu bailys ir idiotas. Penkerius metus nesugebi padaryti vaiko.“ Ta teisybė jai kainuoja „O, primuš mane, primuš! Gal pagaliau patirsiu orgazmą!“ Kiek vėliau, jau skyrybų momentu, Feliksas pripažįsta, kad visi jį palieka ir Liucė jam paaiškina: „Nes tu nepakeliamai lengvas. Nepakeliamai patogus. Šalia tavęs nelieta ką veikti. Aš nemoku taip gyventi“. Ir paskui, ateina gran finale, „anagnorisis“, „Tu – idealus vyras“. Sako ji ironiškai. Feliksas prisipažįsta „Tau nuobodu su manimi? Liucė (švelniai, tarsi atsiprašydama). Nepaprastai... Feliksas (pravirksta). Man... irgi...“

Taigi, vienvietė minioje ir televizijos triukšmo kambaryje, ir dviejų žmonių nuobodūs susitikimai, vienintelis gyvenimas, kuris turėtų būti daugiau vertas. Pjesė spon-taniškas sensualumas skamba autentiškai, nieko neperdėta, gal per daug sudramatinata, bet kiekvienas žodis pakankamai vertingas, o tų žodžių mažai, kad būtų laiko juos suprasti ir racionaliai įprasmiti, bet toli gražu tai ne muilo operos ištrauka.

**Paskaičius Laurą, matai, kad mūsų kalba turi
nemažai ateities, kad galima kurti
ir lietuvių kalba įdomią, skaitomą prozą.**

Leidiniai

Noras būti poetiškai pamišusiam

Šių metų vasarą, perskaitęs kelis linksmus romanus, gaivinausi ir dviejų avangardinių poetų rinkiniais: Mariaus Buroko Būsenomis ir Romo Daugirdo *trimis metrais už niekad*. Ir juose pasitaikė sąmojingų netikėtumų. Kad ir R. Daugirdo „Laiko botage“: „Jau laikas gulti ant odos / pamilt beždžionę kuri groja / tavo šonkauliais“.

Kol kas minėsiu tik Būsenas. Ir jeigu antraštėje miniu „pamišimą“, tai tik todėl, kad Marius Burokas pradiname eilėraštyje „Savęs apologija“ savo poeziją grindžia tuo, kad yra apstėtas „nesuvaldomo eil-iavimo berserko“. Paraštėje šį skandinavų mitologijos „berserką“, tarp kitko, aiškina ir kaip šventąjį pamišimą.

Kita pastaba, nurodanti šio rinkinio jausmines vėsmes, paimta iš man nežinomų Orhan Pamuk *Juodosios knygos* ir vertinama iš anglų kalbos: „Kūrybiškumas dažniausiai paslėptas pyktyje, pyktyje, kuris paverčia mus neįjautriais, tačiau gali pastūmėti ir veikti anksčiau išmoktais metodais: peiliais, šautuvais, nuodais, pasakojimo gudrybėmis, prozos formomis, eilių ritmu ir t. t.“

Kai šitaip intriguojantčiai autorius pristato savo sielos užmojus, manai, jog turinyje ištisai vyraus furoras ir pyktis, ginklų žvanginimas, gyvenimo juodoji kronika... Su tuo susiduriu trečioje knygos dalyje. Eilėraštyje „Būseną“ minimas smurtas ir žmogžudystė. Deja, skaitant neišku, kas čia vyksta. Poetas irgi nėra tikras. Pagaliau prisipažįsta: „Bet tai tik žaidimas. / Žaidimas. / Nes nieko neskauda“. Ir gerai, kad yra sveikas. Gimė 1977 m. Vilniuje. Išleido rinkinį *Ideogramos*. Mielai perskaitau jo trumpučius naujų skaitomų knygų aptarimus, pastoviai spausdinamus *Literatūroje ir mene*.

Taigi be ypatingo užsian-gavavimo – pusiau atsajai, pusiau tikroviškai – sudėtas ir III dalies ciklas „Tie, iš viršutinio kultūrinio sluoksnio“. Minimi Jėzaus žudytojai farizėjai, įvairaus gymio niekšai, rūkstantis pistoletas, žmonių mušikai (primenantys M. Martinaičio eilėraštį „Sėdėvo už sakymas“ knygoje *K. B. įtariamas*). Yra ir toks šiurpus kūrinys „Aukotinas jaunuolis“, skirtas Helsinkui, su autoriui savu, bet man neišnarpliojimu, išgyvenimu. Panašiai ir

„Steel Jacket“ kūrinyje. Daug triukšmingo įniršio, pagiežos nūdienio blogio apnuoginimo. Tik mažai meniško įtikinamumo, nes tų reiškinį vaizdavimas skamba kaip kaltinimas, skundas, rauda.

Kitose knygos dalyse yra apščiai ramesni, linksmesni realijų. Net ir per daug suprantamų. Iš to labo išsiskiria man kažkaip įstrigęs verlibras „Skalblykla“ – darbščių jaunų skalbėjų stebėjimas. Santūri erotika, taupi kalba. Temos pozityvumu dalykas primena šiuolaikinio amerikiečių poeto, kelių pirmaeilių premijų laureato, Billy Collins eilėraštį „The Waitress“. Vaiski žmogaus charakteristika lyrikoje visad žavi kur kas labiau nei abstrakti išradinga metaforika.

Pirmoje dalyje kai kurių mįslingų eilėraščių skai-tymui kliudo autoriaus polinkis reformuoti įprastą rašymą. Nieko neturiu prieš skyrybos ženklų nevartojimą. Bet autorius griebiasi lyg ir naujo-vaško triuko: sakinių užbaigę tašku, kitą sakinių pradeda mažąja raide. Štai jautriame, nelaimingą meilę pavaizduojančiame verlibre „vėl šlapdri-

ba. ruduoja kambariuos“ rašoma: „ji klausia. / aš tylu. už lango / ketvirtas metų laikas“. Rodos, menkniekis, bet kodėl kitur rinkinyje rašoma normaliai, kad ir tuose, šen ir ten knygoje išdėliotuose, vienos strofos „Interjeruose“, kur prie sutelkto vaizdo pagavos itin prisideda ir skyrybos ženklai. Tai juk kalbos priemonė, ir jos nuoseklus laikymasis lyrikoje yra vertybė.

Rašinėlių užsklėsiu, paci-tuodamas rinkinio IV dalies satyriško ciklo „lietuviai“ pabaigą: „Kasmet taip / mes uodai ir poetai / kankiname žmones“. O jei esi klausytojas, sakoma eilėraščio pradžioje, „per poezijos skaitymus / privalai ramiai sėdėti, / dėmesingas būti, / nes poeziją reikia gerbti, / juo labiau, / kuo nesuprantamesnė jini, / kitaip atrodyti nekultūringas, / nepaustabur-nis, ir kvailys, / dundukas ir atlepausis“.

Knygą išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla 2005 Vilniuje. Apipavidalino Romas Orantas, panaudodamas Ričardo Šileikos nuotraukas.

Pranas Visvydas

Netiesa, kad viskas praeina

Atkelta iš 3 psl.

jog kiekvieno žmogaus kančia visados yra naujas ir nepakartojamas liudijimas, kas yra nužmogėjimas ir kas yra švie-susis tikėjimas savo Kūrėjo valia ir žmonių gerumu.

Taip, liudijimas, bet drauge ir rūstus perspėjimas: kad ir kaip tikėtume savaime vykstančia atgaila ir savaime nusileidžiančiu atpildu, kad ir kaip tvirtai žinotumėte, kad švyntis žmogiškumas neapleidžia bendraamžių, tegul būna skir-

tas laikas ir išsigelbėjimo veiksmui, kurio pradžia yra įsitikinime: visus mus išgelbės tik amžinai būdraujanti sąžinė.

Sąžinė – žinia sau: apie Dalios Grinkevičiūtės (nuo žmogiškosios Golgotos) mums atneštą dvasios tvirtybę, apie suniekšėjusiųjų sąmokslą – pakirsti tikėjimą gėrio amžinumu, apie praradusius gebėjimą atskirti žmogiškumą nuo išsigimimo.

Tegul būna skirta bent valandėlė tavo gyvenimo – atpirkimo, išgelbėjimo žygiui, kurį

dabar pavadinu Dalios Grinkevičiūtės likimu. Žinoma, yra ne vienas žmogiškasis dokumentas, primenantis tokių tokių atpirkimo ir išgelbėjimo žygių. Jų dėka dar suspėjame paskutinį akimirksnį atsiminti, ko negalime nei savyje, nei pasaulyje sunaikinti – sąžinės balso. Svarbiosios, lemtingosios žinios sau. Neapkur-skime šiai žiniai. Neapkakime. Ir galėsime lengviau atsidusti vien tada, kada pajusime, kaip dienaakt ima mausti kaltumo prezumpciją. Tokią kaltumo prezumpciją dar ir šiandien

išgyvena Vokietija, todėl ji turi galimybių nusigiedryti ir augti. Tokią kaltumo prezumpciją kaip juodąjį akmenį neša ir Lietuva.

Daugeliui šitoks žingsnis nėra nesiparuoja. O laiko šitam žingsniui vis mažiau. O kitokios išeities, nei šis žingsnis, nėra: arba išsigelbėjimas per kaltumo prezumpciją, tai yra sąžinės (žinios sau) atbudimą, arba kraupus žlugimas.

Tai kalbu ne aš. Tai kalba Dalios Grinkevičiūtės testamento mums.

Komunistinių režimų istorijos tyrimai

Atkelta iš 2 psl.

dama pasirodymo branduoliniam karui planus ir atkreipsiu dėmesį – buvo pasirengta paaukoti 3 milijonus Lietuvos gyventojų nesudarant jiems jokių galimybių išlikti.

Suminėju tik dalį naujų plečiamų tyrimų ir juose sprendžiamų problemų. Iš tikrųjų yra padaryta žymiai daugiau – tai ir nusikaltimų žmoniškumui ir genocido teisinių problemų sprendimas, tai ir gilinimasis į politinių represijų traumų psichologiją, tai ir mėginimų kontroliuoti arba suvaldyti kultūros procesus ir nukreipti juos reikalinga linkme tyrimas¹⁰ ir t. t.

Negalima palikti nuošalyje ir šaltinių prieinamumo istorikams bei visuomenei klausio-

mo. Juk mes kenkiame patys sau, kuomet tylomis sutinkame su nustatytomis, tyrimų galimybės ribojančiomis taisyklėmis. Taip yra Lietuvoje ir manau ši problema aktuali kiekvienoje iš čia atstovaujamų valstybių. Pagrindiniai – prieinamumo principai turi būti subordinuoti visuomenės teisei žinoti apie ją valdžiusią ir kontroliavusią sistemą, nes būtant manipuliacijai svertų žinojimas, vykdytų nusikaltimų slėpimo, o nepavykus paslėpti – pseudo teisinio ar ideologinio legitimizavimo būdų atskleidimas padeda suprasti ir kai kurias pokomunistinių šalių visuomenės kamuojančias problemas.

Pranešimas, skaitytas rugsėjo 4 d. „Vilnius 2005“ mokslinėje konferencijoje.

Išnašos

1. Kolkowicz, Roman. The Soviet Military and the Communist Party, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967; Kolkowicz, Roman. & Korbonski, Andrzej. Soldiers, Peasants and Bureaucrats: Civil-Military Relations in Communist and Modernizing Societies, London, Boston: G. Allen & Unwin, 1982; Nichols, Thomas M. The Sacred Cause: Civil-Military Conflict over Soviet National Security, 1917–1992, Ithaca & London: Cornell University Press, 1993; Perlmuter, A. & Leo Grande, W. „The Party in Uniform: Toward Theory of Civil-Military Relations in Communist Political Systems“, *American Political Science Review*, vol. 76 no. 4, 1982.
2. R. J. Rummel, Lethal Politics. Soviet Genocide and Mass Murder since 1917. Transaction Publishers, New Brunswick-London, 1990.
3. Gailienė D. Politinių represijų psichologiniai padariniai, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 2 (12), p. 122.
4. Kazlauskas E., Buvusių politinių kalinių psichologinis tyrimas, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr.

5. Kristina Ūsaitė, Kūrybinis sąjungos kaip ideologinės cenzūros mechanizmas Lietuvoje 1956–1980 metais, *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 2 (18).
6. A. Streikus, Ideologinė cenzūra Lietuvoje 1956–1989 m., *Genocidas ir rezistencija*, 2004 m., nr. 1 (15), p. 43–67.
7. Kšanytė R., Sovietinės Lietuvos valdžios ir Pabaltijo karinės apygardos bei jos įgulių santykiai 1946–1962 metais, *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 2 (18).
8. Žilinskis J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje bei Lietuvos Respublikos teisėje, V., 2003.
9. Sunkių traumų psichologija: Politinių represijų padariniai, sudarytoja D. Gailienė, V., 2004; The Psychology of Extreme traumatization: The Aftermath of Political Repression, Edited by D. Gailienė, V., 2005.
10. Matulytė M. Lietuvių fotografijos meno raida kultūros sovietizavimo kontekste (1958–1970), *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 1, p. 7–34; Černiauskaitė I. Sovietinė kino dokumentika Lietuvoje.